

OBSAH

J. Horecký: Pojem a hranice termínu	257
Z gymnastickej terminológie I	260
Z fotogrametrickej terminológie I	266
Juraj Igumov: Z francúzsko-slovenskej rádiotechnickej a televíznej terminológie (pokračovanie)	275
DISKUSIA	
K. Palkovič: Názvoslovie pluhu a jeho časti	279
ZPRÁVY	
K. Sochor: Ján Horecký, Základy slovenskej terminológie	283
J. Horecký: A. P. Terentiev, A. N. Kost, A. M. Cukerman, V. M. Potapov, Nomenklatura organických sojedinenij	286
Uznesenie z porady o českom a slovenskom odbornom názvosloví	287

SLOVENSKÉ ODBORNÉ NÁZVOSLOVIE

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

ROČNÍK IV — 1956 — ČÍSLO 9

Vydáva

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied v Bratislave

Hlavný redaktor dr. Ján Horecký

Tajomníčka redakcie Gertrúda Tanušková

Redakčná rada: dr. Ferdinand Buffa, Viera Dujčíková,

dr. Ján Horecký, Gertrúda Tanušková

Vychádza mesačne raz

Ročné predplatné Kčs 24.—. Jednotlivé číslo Kčs 2.—

Predplácanie časopisu možno zastaviť len koncom kalendárneho roka

Novinové výplatné povolené Poštovým úradom Bratislava 2
pod číslom 231/prepr. 1955

Vytlačili Polygrafické závody, n. p., závod 2, Bratislava

Rukopis zadaný v júli, vytlačený v septembri 1956

Povolené výmerom P10 č. 12067/54-IV/2. A-57 898

POJEM A HRANICE TERMÍNU

Ján Horecký

V teórii terminológie základným problémom je riešenie dvoch otázok: čo je termín a čím sa odlišuje od ostatných slov a spojení slov.

Pri riešení prvej otázky ľahko možno zistiť, že okolnosť, či dané slovo je alebo nie je termín, závisí od kontextu, pravda, nie iba od kontextu vetného, ale i m'nojazykového. Napr. slovo *radost* v spojeniach *mám veľkú radost*, *prejaviť svoju radost* označuje určité rozpoloženie mysle, ale v psychológii označuje určitý, viac-menej presne vymedziteľný stav. Podobne slovo *čin* vo vete *Tento čin ostane na večné časy v živote národa označuje niečo vykonané*. Ale v právnej terminológii sa slovom *čin* označuje „správanie sa človeka, chcené alebo nechcené, ale nie mimovoľné“.

Dôležité je pripomenúť, že ani slovo *radost* v psychológii, ani slovo *čin* v práve nie sú izolované, ale sú zaradené do celého radu slov. V psychológii to môžu byť slová vyjadrujúce duševné vzťahy, ako *radost*, *smútok*, *uzrušenie*, *hnev*. V práve zase máme *rad čin*, *konanie*, *opomenutie*, *priestupok (delikt)*. V oboch prípadoch ide o zachytenie určitého radu pojmov, ktoré sú priradené alebo podradené.

Môžeme teda povedať, že termín je slovo vyjadrujúce nejaký pojem zaradený v sústave pojmov. Práve táto sústava pojmov tvorí základ m'nojazykového kontextu. Slovo *čin* nie je termínom len preto, že vyjadruje presne vymedzený pojem v právnej teórii, ale aj preto, že vyjadruje pojem začlenený do určitej sústavy pojmov.

Toto zistenie platí, pravda, nielen pre abstraktné pojmy, ale aj pre pojmy z praktických odborov. Slovo *strom* má samo osebe dosť široký významový obsah, ale stáva sa termínom napr. v lesníctve, kde sa kladie do radu *bylina — ker — strom*. Podobne slovo *úst* v botanike má význam presne vymedzený aj tým, že sa kladie ako jeden člen do radu morfológických útvarov. Slová ako *rezač*, *lámač*, *prestrihovač*, *úsovač* dostávajú presný význam zaradením do radu názvov pre špeciálne zamestnania.

Zo skutočnosti, že raz ide o slová vyjadrujúce abstraktné pojmy, inokedy konkrétne pojmy, vyvodzuje sa niekedy pre teóriu rozdiel medzi terminológiou ako súhrnom názvov a nomenklatúrou ako súhrnom mien. G. O. Vinokur napr. ukazuje, že termín (názov) vyjadruje pojem, kým meno (nomen) vyjadruje vec. Proti tomuto názoru treba zdôrazniť, že ani meno (nomen) nemožno chápať ako vyjadrenie veci, lebo v poznávacej činnosti človeka sa aj pre celkom konkrétne veci utvára najprv pojem a až ten sa pomenúva.

Z doterajších úvah jasne vyplývajú dve skutočnosti: že termínom je slovo ako pomenovanie pojmu a že tento pojem je vždy zaradený v sústave pojmov. Môžeme teda povedať, že termín je pomenovanie pojmu v sústave pojmov vedného alebo výrobného odboru.

Z tejto definície termínu vyplýva určité obmedzenie, ktoré by sme mohli stručne nazvať gramatickým. Ide o to, že na tvorení termínov sa nezúčastňujú všetky slovné druhy v rovnakej miere. Z povahy veci vyplýva, že pre pojmy sa tvoria pomenovania v podobe podstatných mien. Podstatné mená sa teda v stavbe termínov používajú bez obmedzenia. Menej často sa na pomenúvanie pojmov používajú slovesá, i to spravidla v podobe slovesných podstatných mien (*dobývanie, rúbanie, steno- vanie*). Ostatné slovné druhy sa nepoužívajú na priame pomenovanie pojmov, ale iba na vyjadrenie diferencujúcich prvkov. Pojem bieleho sa napr. nevyjadruje prídavným menom *biely*, ale podstatným menom *bielosť*, pojem vysokého sa vyjadruje podstatným menom *výška*, resp. *vysokosť*. Ale bežné sú prídavné mená napr. v názvoch *štruktúrny vzorec, racionálny vzorec, sumárny vzorec*, kde sa využívajú na označenie rôznych druhov chemických vzorcov. Menej často sa v takejto diferenciačnej funkcii používajú číslovky (najmä radové), napr. *prvá, druhá osoba, prvá voľba*, vôbec sa nepoužívajú zámená.

Príslovky sa používajú spravidla ako ďalší diferencujúci prvok: napr. *činnosťný delikt — čisto činnosťný delikt, klak roznožný — klak roznožný skrížmo*. Pomerne zriedkavo sa používa príslovka hneď pri podstatnom mene. Známý je napr. rad gymnastických termínov typu *klak jednonož*, ktoré sa ešte ďalej môžu diferencovať prídavným menom (*klak jednonož kročňý*). Z ostatných slovných druhov sa v termínoch využívajú ešte predložky. Vyjadruje sa nimi účel (*továreň na tabak, palica pre slepcov, skrutka do dreva*) alebo iné sprievodné okolnosti (*extrakt z máty pieprovej, praskavosť za studena*).

Ďalej treba skúmať, ako sa termín odlišuje od syntaktických útvarov, teda skúmať obmedzenie syntaktické.

Je jasné, že ako termíny sa nepoužívajú syntagmy vetné (*žiak píše*) a priraďovacie (*otec a syn*), lebo tie sú možné len vo vete. V terminológii sa využívajú iba syntagmy určovacie a tu treba skúmať, aký je rozdiel medzi určovacou syntagmou typu *vysoký strom* a termínom typu *vysoký tlak*.

Spojenie *vysoký strom* pokladáme za určovaciu syntagmu predovšetkým preto, že slová *vysoký* a *strom* sa dostávajú k sebe až v rámci určitej vety. Spojenie *vysoký tlak* jestvuje aj mimo konkrétnej vety, práve preto, že je to ustálený pomenovací prostriedok pre určitý pojem.

Medzi určovacou syntagmou a termínom je teda rozdiel v ustálenosti, resp. v existencii mimo rámca vety. Táto samostatnosť sa niekedy prejavuje aj slovotvorne. Z nijakej určovacej syntagmy nemôžeme v rámci konkrétnej vety utvoriť zložené slovo, kým v pomenovaní takého možnosti sú. Z určovacích syntagiem *vysoký strom, zelená lúka* nemôžeme utvoriť nejaký „*vysokostrom*“, „*zelenolúka*“, kým z pomenovania *veľké mesto, veselá hra* vznikli zložené slová *veľkomesto, veselohra*.

Veľmi zreteľný je rozdiel medzi určovacou syntagmou a termínom vo využití prídavných mien typu *pisací, mlátači*. Tieto prídavné mená sa totiž nevyskytujú v určovacích syntagmách, ale iba v pomenovaniach. Jednota takýchto pomenovaní sa prejavuje aj v tom, že jestvuje možnosť ich pretvorenia na jednoslovné pomenovania. Na rozdiel od typu *veľké mesto — veľomesto* tu však nevznikajú zložené slová, ale slová odvodené práve od takýchto prídavných mien: *brázdiaci stroj — brázdička, mlátači stroj — mlátačka*. Takéto názvy možno zase ďalej diferencovať prídavnými menami na *-áci*, ako ukazuje typ *žacia mlátačka*.

Tieto zásady platia aj pre rozlíšenie určovacích syntagiem nezhodným prívlastkom typu *strecha domu* a termínov typu *čiaru podkročenia*. Pravda, treba tu upozorniť na osobitný prípad nepravých dvojslovných termínov tohto typu.

V názvoch ako *pórovitosť zeminy, prevýšenie zemnej stavby, priečný profil stavby, závesné ucho vŕzačnice, piest motora* ide temer o voľné spojenie, blízke vetnému spojeniu *strecha domu* v podobe určovacej syntagmy. V takýchto pomenovaniach slúži nezhodný prívlastok len na spresnenie, nie je nevyhnutný v sústave pojmov. Preto ho v súvislosti kontexte možno aj vyne-

chať bez ujmy na presnosti a jednoznačnosti. Ťažisko takýchto termínov je teda v tej časti, ktorá je v prvom páde.

V type *čiaru podkročenía*, kde slovo v prvom páde (*čiaru*) má veľmi všeobecný význam, je ťažisko práve v nezhodnom prívlastku ako diferenciačným prvku, preto ho nemožno vynechať bez ujmy na presnosti a jednoznačnosti.

Takýto stav je aj v účelových termínoch, kde sa účel vyjadruje predložkami *na*, *pre* a *pod*. V type *továrení na tabak* nemožno časť „na tabak“ vynechať, lebo v nej je významové ťažisko, je základným diferenciačným prostriedkom. Ak prívlastok vyjadrený predložkovým pádom nie je takýmto základným diferenciačným prostriedkom, možno ho vynechať. Platí to napr. o type *hadica k odsávačke*, kde sa časťou „k odsávačke“ nevyjadruje základná vlastnosť hadice, ale iba jej bližšie určenie. Pravda, posúdiť funkciu prívlastku v predložkovom páde možno zase len v celkovom kontexte. Ak sa tu ukáže, že prívlastok „k odsávačke“ je diferenciačným znakom, bude tvoriť neoddeliteľnú súčasť termínu.

Vidieť teda, že základným predpokladom existencie termínu je, aby bol pomenovaním pojmu. Z tohto predpokladu vyplývajú aj spomenuté obmedzenia gramatické a syntaktické.

Z GYMNASTICKEJ TERMINOLÓGIE I

kruh pažou

pohyb vystretej paže po kružnici; môže byť veľký, stredný, malý

veľký kruh pažou

kruh pažou, pri ktorom ruka opisuje kružnicu, ktorej polomer sa rovná dĺžke vystretej paže

stredný kruh pažou

kruh pažou, pri ktorom ruka opisuje kružnicu, ktorej polomer sa rovná dĺžke predlaktia

malý kruh pažou

kruh pažou, pri ktorom ruka opisuje kružnicu, ktorej polomer sa rovná šírke dlane

čelný kruh pažou

kruh pažou v čelnej rovine; môže byť pravou, ľavou, oboma, von, dnu, hore, dolu

bočný kruh pažou

kruh pažou v bočnej rovine; môže byť pravou, ľavou, oboma, vpred, vzad, hore, dolu

priečný kruh pažou

kruh pažou v priečnej rovine; môže byť pravou, ľavou, oboma, vpred, vzad, hore, dolu

vodorovný kruh pažou

kruh pažou vo vodorovnej rovine; môže byť pravou, ľavou, oboma, vpravo, vľavo, von, dnu

veľký čelný kruh pravou pažou von

veľký čelný kruh pravou pažou z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom od pozdĺžnej osi tela

veľký čelný kruh ľavou pažou von

veľký čelný kruh ľavou pažou z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom od pozdĺžnej osi tela

veľký čelný kruh pravou pažou dnu

veľký čelný kruh pravou pažou z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom k pozdĺžnej osi tela

veľký čelný kruh ľavou pažou dnu

veľký čelný kruh ľavou pažou z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom k pozdĺžnej osi tela

veľký čelný kruh pravou pažou hore

veľký čelný kruh pravou pažou z polohy upažiť smerom hore

veľký čelný kruh ľavou pažou hore

veľký čelný kruh ľavou pažou z polohy upažiť smerom hore

veľký čelný kruh pravou pažou dolu

veľký čelný kruh pravou pažou z polohy upažiť smerom dolu

veľký čelný kruh ľavou pažou dolu

veľký čelný kruh ľavou pažou z polohy upažiť smerom dolu

veľké čelné kruhy pažami von

veľké čelné kruhy oboma pažami z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom od pozdĺžnej osi tela

veľké čelné kruhy pažami dnu

veľké čelné kruhy oboma pažami z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom k pozdĺžnej osi tela

veľké čelné kruhy pažami hore

veľké čelné kruhy oboma pažami z polohy upažiť smerom hore

veľké čelné kruhy pažami dolu

veľké čelné kruhy oboma pažami z polohy upažiť smerom dolu

veľký bočný kruh pravou pažou vpred

veľký bočný kruh pravou pažou z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom vpred

veľký bočný kruh ľavou pažou vpred

veľký bočný kruh ľavou pažou z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom vpred

veľký bočný kruh pravou pažou vzad

veľký bočný kruh pravou pažou z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom vzad

veľký bočný kruh ľavou pažou vzad

veľký bočný kruh ľavou pažou z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom vzad

veľký bočný kruh pravou pažou hore

veľký bočný kruh pravou pažou z polohy predpažiť alebo zapažiť smerom hore

veľký bočný kruh ľavou pažou hore

veľký bočný kruh ľavou pažou z polohy predpažiť alebo zapažiť smerom hore

veľký bočný kruh pravou pažou dolu

veľký bočný kruh pravou pažou z polohy predpažiť alebo zapažiť smerom dolu

veľký bočný kruh ľavou pažou dolu

veľký bočný kruh ľavou pažou z polohy predpažiť alebo zapažiť smerom dolu

veľké bočné kruhy pažami vpred

veľké bočné kruhy oboma pažami z polohy vzpažiť a pripažiť smerom vpred

veľké bočné kruhy pažami vzad

veľké bočné kruhy oboma pažami z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom vzad

veľké bočné kruhy pažami hore

veľké bočné kruhy oboma pažami z polohy predpažiť alebo zapažiť smerom hore

veľké bočné kruhy pažami dolu

veľké bočné kruhy oboma pažami z polohy predpažiť alebo zapažiť smerom dolu

veľký priečný kruh pravou pažou vpred

veľký priečný kruh pravou pažou z polohy pripažiť alebo vzpažiť smerom vpred

veľký priečný kruh ľavou pažou vpred

veľký priečný kruh ľavou pažou z polohy pripažiť alebo vzpažiť smerom šikmo vpred

veľký priečný kruh pravou pažou vzad

veľký priečný kruh pravou pažou z polohy pripažiť alebo vzpažiť smerom vzad

veľký priečný kruh ľavou pažou vzad

veľký priečný kruh ľavou pažou z polohy pripažiť alebo vzpažiť von smerom vzad

veľký priečný kruh pravou pažou hore

veľký priečný kruh pravou pažou z polohy predpažiť dnu alebo zapažiť von smerom hore

veľký priečný kruh ľavou pažou hore

veľký priečný kruh ľavou pažou z polohy predpažiť dnu alebo zapažiť von smerom hore

veľký priečný kruh pravou pažou dolu

veľký priečný kruh pravou pažou z polohy predpažiť dnu alebo zapažiť von smerom dolu

veľký priečný kruh ľavou pažou dolu

veľký priečný kruh ľavou pažou z polohy predpažiť dnu alebo zapažiť von smerom dolu

veľké priečne kruhy pažami vpred

veľké priečne kruhy oboma pažami z polohy pripažiť alebo vzpažiť smerom vpred

veľké priečne kruhy pažami vzad

veľké priečne kruhy oboma pažami z polohy pripažiť alebo vzpažiť smerom vzad

veľké priečne kruhy pažami hore

veľké priečne kruhy oboma pažami z polohy predpažiť dnu, zapažiť von, predpažiť vpravo alebo predpažiť vľavo smerom šikmo hore

veľké priečne kruhy pažami dolu

veľké priečne kruhy oboma pažami z polohy predpažiť dnu, upažiť von, predpažiť vpravo alebo predpažiť vľavo smerom dolu

oblúk pažou

časť kruhového pohybu pažou, pri ktorom ruka opisuje najmenej polovicu kružnice; môže byť veľký, stredný, malý

veľký oblúk pažou

oblúk pažou, pri ktorom polomer opisovanej časti kružnice sa rovná dĺžke vystretej paže

stredný oblúk pažou

oblúk pažou, pri ktorom polomer opisovanej časti kružnice sa rovná približne dĺžke predlaktia

malý oblúk pažou

oblúk pažou, pri ktorom polomer opisovanej časti kružnice sa rovná približne šírke dlane

čelný oblúk pažou

oblúk pažou v čelnej rovine; môže byť pravou, ľavou, oboma, von, dnu, hore, dolu

bočný oblúk pažou

oblúk pažou v bočnej rovine; môže byť pravou, ľavou, oboma, vpred, vzad, hore, dolu

priečný oblúk pažou

oblúk pažou v priečnej rovine; môže byť pravou, ľavou, oboma, vpred, hore, dolu

veľký čelný oblúk pravou pažou von

veľký čelný oblúk pravou pažou z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom od pozdĺžnej osi tela

veľký čelný oblúk ľavou pažou von

veľký čelný oblúk ľavou pažou z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom od pozdĺžnej osi tela

veľký čelný oblúk pravou pažou dnu

veľký čelný oblúk pravou pažou z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom k pozdĺžnej osi tela

veľký čelný oblúk ľavou pažou dnu

veľký čelný oblúk ľavou pažou z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom k pozdĺžnej osi tela

veľký čelný oblúk pravou pažou hore

veľký čelný oblúk pravou pažou z polohy upažiť smerom hore

veľký čelný oblúk ľavou pažou hore

veľký čelný oblúk ľavou pažou z polohy upažiť smerom hore

veľký čelný oblúk pravou pažou dolu

veľký čelný oblúk pravou pažou z polohy upažiť smerom dolu

veľký čelný oblúk ľavou pažou dolu

veľký čelný oblúk ľavou pažou z polohy upažiť smerom dolu

veľké čelné oblúky pažami von

veľké čelné oblúky oboma pažami z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom od pozdĺžnej osi tela

veľké čelné oblúky pažami dnu

veľké čelné oblúky oboma pažami z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom k pozdĺžnej osi tela

veľké čelné oblúky pažami hore

veľké čelné oblúky oboma pažami z polohy upažiť smerom hore

veľké čelné oblúky pažami dolu

veľké čelné oblúky oboma pažami z polohy upažiť smerom dolu

veľké čelné oblúky pažami vpravo

veľké čelné oblúky z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom vpravo

veľké čelné oblúky pažami vľavo

veľké čelné oblúky oboma pažami z polohy pripažiť alebo vzpažiť smerom vľavo

veľký bočný oblúk pravou pažou vpred

veľký bočný oblúk pravou pažou z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom vpred

veľký bočný oblúk ľavou pažou vpred

veľký bočný oblúk ľavou pažou z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom vpred

veľký bočný oblúk pravou pažou vzad

veľký bočný oblúk pravou pažou z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom vzad

veľký bočný oblúk ľavou pažou vzad

veľký bočný oblúk ľavou pažou z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom vzad

veľký bočný oblúk pravou pažou hore

veľký bočný oblúk pravou pažou z polohy predpažiť alebo zapažiť smerom hore

veľký bočný oblúk ľavou pažou hore

veľký bočný oblúk ľavou pažou z polohy predpažiť alebo zapažiť smerom hore

veľký bočný oblúk pravou pažou dolu

veľký bočný oblúk pravou pažou z polohy predpažiť alebo zapažiť smerom dolu

veľký bočný oblúk ľavou pažou dolu

veľký bočný oblúk ľavou pažou z polohy predpažiť alebo zapažiť smerom dolu

veľké bočné oblúky pažami vpred

veľké bočné oblúky oboma pažami z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom vpred

veľké bočné oblúky pažami vzad

veľké bočné oblúky oboma pažami z polohy vzpažiť alebo pripažiť smerom vzad

veľké bočné oblúky pažami hore

veľké bočné oblúky oboma pažami z polohy predpažiť alebo zapažiť smerom hore

veľké bočné oblúky pažami dolu

veľké bočné oblúky oboma pažami z polohy predpažiť alebo zapažiť smerom dolu

veľký priečný oblúk pravou pažou vpred

veľký priečný oblúk pravou pažou z polohy pripažiť alebo vzpažiť smerom vpred

veľký priečný oblúk ľavou pažou vpred

veľký priečný oblúk ľavou pažou z polohy pripažiť alebo vzpažiť smerom vpred

veľký priečný oblúk pravou pažou vzad

veľký priečný oblúk pravou pažou z polohy pripažiť alebo vzpažiť smerom vzad

veľký priečný oblúk ľavou pažou vzad

veľký priečný oblúk ľavou pažou z polohy pripažiť alebo vzpažiť smerom vzad

veľký priečný oblúk pravou pažou hore

veľký priečný oblúk pravou pažou z polohy predpažiť dnu alebo zapaziť von smerom hore

veľký priečný oblúk ľavou pažou hore

veľký priečný oblúk ľavou pažou z polohy predpažiť dnu alebo zapaziť von smerom hore

veľký priečný oblúk pravou pažou dolu

veľký priečný oblúk pravou pažou z polohy predpažiť dnu alebo zapaziť von smerom dolu

veľký priečný oblúk ľavou pažou dolu

veľký priečný oblúk ľavou pažou z polohy predpažiť dnu alebo zapaziť von smerom dolu

veľké priečne oblúky pažami vpred

veľké priečne oblúky oboma pažami z polohy pripažiť alebo vzpažiť smerom vpred

veľké priečne oblúky pažami vzad

veľké priečne oblúky oboma pažami z polohy pripažiť alebo vzpažiť smerom vzad

veľké priečne oblúky pažami hore

veľké priečne oblúky oboma pažami z polohy predpažiť dnu, zapaziť von, predpažiť vpravo alebo predpažiť vľavo smerom hore

veľké priečne oblúky pažami dolu

veľké priečne oblúky oboma pažami z polohy predpažiť dnu, zapaziť von, predpažiť vpravo alebo predpažiť vľavo smerom dolu

Komisia pre telovýchovnú terminológiu

Z FOTOGRAFICKEJ TERMINOLÓGIE I

achromát

achromatizovaná spojná šošovka (spojka) ako najlacnejší a najjednoduchší objektív lacných fotografických prístrojov

anastigmat

optická sústava (objektív), pri ktorej sú odstránené takmer všetky optické chyby, najmä astigmatizmus a chyba zakrivenia poľa; poznáme anastigmaty symetrické (napr. Dagor) a z nich odvodené anastigmaty. Nesymetrickým anastigmatom je jednoduchý triplet (Tessar)

aplanát

periskopický objektív, ktorého obidve šošovky sú zložené stmelením korunového a flintového meniska

apochromáty

najdokonalejšie anastigmaty používané vo vedeckej fotografii a na iné vedecké účely (mikrofotografia a pod.)

astigmatizmus

optická chyba fotografických objektívov prejavujúca sa ako skreslenie obrazu na okrajoch (pody zobrazuje ako čiarky)

B (Bailon), (Dauer)

označenie nariadenia uzávierky, pri ktorom sa uzávierka pri stlačení spúšte otvorí a jej uvoľnením opäť zatvorí. Hovorí sa mu správne „čas“

Belar

značka štvoršošovkového objektívu typu triplet čs. výroby n. p. Meopta Přerov

bleskové svetlo

svetlo umelých svetelných zdrojov ako náhrada denného (prírodného) svetla s krátkou dobou svietivosti. Sú to najmä horčíkový bleskový prášok alebo pásk, žiarovky vakublesk a Flash (elektrónkový večný blesk). Uplatňuje sa pri snímkach v interiéri a pri reportáži za nepriaznivých svetelných podmienok

brilantný hľadáčik

hľadáčik zakladajúci sa na princípe odrazného zrkadielka. Ukazuje obraz príliš malý a pre stanovenie výrezu snímky je nepresný

Camera obscura = dierková komora

skrinka bez objektívu ako základ konštrukcie fotografického prístroja. Funkciu objektívu nahrádza malý okrúhly otvor

centrálna (sektorová) uzávierka

uzávierka pozostávajúca z troch až piatich lameliek (kruhových výsekov), ktoré sa pri osvete narez otvorí (rozostúpi) a nakoniec súčasne zatvorí. Poznáme centrálnu uzávierku Compur, Compur Rapid, Prontor, Cludor, Prontor SV, Temp a pod.

clona

mechanické zariadenie, ktorým meníme priemer zväzku prechádzajúcich svetelných lúčov cez objektív. Clonou regulujeme intenzitu osvetlenia citlivej fotografickej vrstvy. Od veľkosti otvoru clony závisí dĺžka osvetlu a hĺbka ostrosti snímky

daguerrotypia

prvý fotografický proces, ktorý je základom dnešnej fotografie; meno má podľa objaviteľa Louisa J. M. Daguerrea (1789--1851)

dialkomer

optické zariadenie, ktoré používame na presné zistenie (odmeranie) vzdialenosti fotografovaného objektu

diaprojektor

prístroj na premietanie diapozitívov (diafilmov)

doskový fotografický prístroj

fotografický prístroj, v ktorom ako negatívny materiál používame fotografické dosky alebo ploché filmy (planfilmy) umiestnené v kazetách. Výrez a ostrosť snímky hodnotíme na matnici. Doskový prístroj má dvojité až trojitý výťah (vysunutie objektívu) a spravidla väčší formát

drôtená spúšť

pružné lanko, pomocou ktorého exponujeme bez dotknutia sa fotografického prístroja pri fotografovaní zo statívu. Drôtená spúšť sa zaskrutkuje do príslušného otvoru na uzávierke alebo komore fotografického prístroja

dvojitý anastigmat

fotografický objektív, ktorého každý diel možno použiť ako samostatný objektív inej ohniskovej vzdialenosti

dvojitý výťah

zariadenie doskového fotografického prístroja, ktoré pripúšťa vysunutie objektívu až na dvojnásobok jeho ohniskovej vzdialenosti, takže umožňuje zachytenie predlohy v prirodzenej veľkosti (1:1)

dvojková zrkadlovka = nepravá zrkadlovka

fotografický prístroj, ktorý má jeden objektív na fotografovanie (snímací objektív) a druhý osobitný objektív ako súčasť hľadáčikovej komory s pevným zrkadlom. Oba objektívy majú rovnakú ohniskovú vzdialenosť

epidiaskop

kombinovaný projekčný prístroj, ktorým možno premietť ploché predlohy (episkop) a diapozitívy, prípadne diafilmy (diaprojektor)

epifokalita

porušenie rovnobežnosti objektívu a osvitovej plochy (matnice) v hraniciach prípustnosti optických zákonov. Vyklonením objektívu sa rozloží priestor hlčky ostrosti šikmo, čo možno s úspechom využiť pri niektorých druhoch fotografovanej predlohy

episkop

projekčný prístroj, ktorým možno premietť ploché, nepriehľadné originály (fotografie, kresby, obrazy a pod.). Predloha osvetlená svetelným zdrojom sa premieta odrazom v zrkadle pomocou objektívu na projekčné plátno

expozičné hodiny, nespr. počítadlo

merač času, podľa ktorého regulujeme osvit fotografického papiera pri zväčšovaní a kopírovaní. Používa sa aj pri vyvolávaní, reprodukcií a pod. Dokonalejší je expozičný spínač

expozičný spínač

mechanické alebo elektrónkové zariadenie, ktoré zapína a vypína elektrický okruh, v ktorom je zapojený svetelný zdroj kopírovacieho alebo

zväčšovacieho prístroja. Svetelný zdroj svieti tak dlho, na aký čas bol nariadený na expozičnom spínači

farebné filtre

sklené farebné dosičky alebo celofánové farebné fólie a pod., ktoré používame pri fotografovaní, ďalej pri úprave farebnej účhytky farebnej fotografie pri zväčšovaní a taktiež ako neškodné svetlo potrebné pri spracovaní negatívnych i pozitívnych materiálov. Farebné filtre predlžujú osvit

fotografický prístroj (aparát)

zariadenie na optické zachytenie skutočnosti na citlivú fotografickú vrstvu negatívneho materiálu

hľadáči

zariadenie fotografického prístroja, ktoré ochráňuje výrez (zorné pole) fotografovanej predlohy, zachytený objektívom na citlivý materiál pri snímke

hľadáčiková komora (dvojokej zrkadlovky)

druh optického hľadáča, ktorý sa skladá z objektívu, zrkadla, matnice a šachtíčky (svetlka), prípadne aj zo zväčšovacej lupy

hľadáčiková lupa

pomocné zariadenie, ktoré slúži na spresnenie zaostrenia obrazu v matnici jednookej alebo dvojokej zrkadlovky

chyby šošovky = aberácie šošovky, nespr. vady šošovky

odchýlky od ideálneho zobrazenia skutočnosti šošovkou. Poznáme farebné chyby, skreslenie, sklenutie obrazu, kóma, astigmatizmus atď.

I (instanta), M (moment)

označenie nariadenia starších typov uzávierky, pri ktorom sa zapojí mechanizmus momentov stupnice uzávierky (typ Compur)

index = značka

ukazovateľ (trojuholník, bodka, čiarka a pod.), na ktorý sa nariaďuje žiadúca vzdialenosť, clona alebo dĺžka osvitu pred fotografovaním

irisová clona

clona upravená z jednotlivých sektorov (lamiel); obvodovým stáčaním týchto dielcov sa vytvára kruhový otvor žiadúceho priemeru. Otáčanie sa vykonáva prstencom

jednooká zrkadlovka = pravá zrkadlovka

fotografický prístroj s jedným objektívom a sklopným zrkadlom. Predmet snímky pozorujeme cez objektív prostredníctvom zrkadla, ktoré sa tesne pred snímkou odklopí, aby neprekážalo osvitu negatívneho materiálu štrbinovou uzávierkou. Pravá zrkadlovka umožňuje výmenu optiky a použitie medziskružkov

kazetová diferenciála

rozdiel vzdialenosti citlivej vrstvy fotografickej platne a matnej strany matnice od objektívu doskového prístroja

kĺbov hlavica statívu

hlavica statívu, ktor uomnuje naklnanie prípevnenho fotografického prístroja rôznymi smermi

kontrolne okienko

mal gulat otvor v zadnej stene fotografického prístroja, cez ktor sledujeme zvonku film pri jeho prekrcan. Býva na ňom erveny celuloíd a ochrann prtklopka

kopírovací prístroj, nesp. kopírka

prístroj, ktor slu na zhotovenie fotografických pozitívov priamym osvetlením citlivej vrstvy fotografického papiera cez negatív

kruok hĺbky ostrosti

dve stupnice chln rozloen súmerne do strán od indexu pre stupnicu vzdialeností. Ak zaostríme objektív na potrebn vzdialenosť, zodpovedajúcu hĺbku ostrosti ukazuj vzdialenosti v useku, ktor ochrniuj zncky volenej clony

matnica

priesvitn dotika (zvla sklen s jednou plochou nelesklou — matnou, na ktorej je viditeľn objektívom premietnut obraz fotografovanej skutočnosti. Slu na kontrolovanie ostrosti a ochrnena snímky

medzíkruok

kovov tubus vnútri čierne natret, ktor umiestime medzi vmenn objektív a fotografick prístroj; tm oddialime objektív od osvitovej plochy, čím zachytíme objekt vo zvlšenom meradle; uomnuje fotografovanie na blšie vzdialenosti než normálne prípua objektív

mechanické potadlo

zariadenie, ktore ukazuje počet odexponovaných snímok a obyčajne sa star aj o ich rovnaky odstup na filme

Mírar

znka objektívu s. výroby n. p. Meopta Přerov, typu triplet

momentn expozícia (M)

star názov dlky osvitu približne 1/30 sekundy. Vyskytuje sa na fotografických prístrojoch s najjednoduchšou uzávierkou

nekonečno (∞)

označenie takej miery vysunuta objektívu od osvitovej plochy, pri ktorej budú zachyten ostro aj najvzdialenešie predmety. V praxi závisí od ohniskovej vzdialenosti objektívu

nosne valčeky

pohyblivé, zvla chrmované valčeky umiestene po obídvoch stranách masky osvitovej plochy, po ktorých prechdza pretany film

objektív

sústava šošoviek psobaca ako spojn šošovka, ktor premieta ostr obraz fotografovanej skupnosti na citliv negatívny fotografick materal

objektív normálnej ohniskovej vzdialenosti

objektív, ktor m ohniskov vzdialenosť približne rovnako dlh, ako je uhlopriečka negatívu fotografického prístroja

ohnisko

bod, do ktorého su objektívom sstreden le idúce rovnobežne s osou objektívu. Môže byť reálne (spojne šošovky) a virtuálne (rozptylne šošovky)

ohniskov rovina objektívu

rovina kolm na optick os objektívu, idca ohniskom

ohniskov vzdialenosť objektívu

vzdialenosť bodu ohniska od optického stredu objektívu. Označuje sa písomenom „F“ alebo „f“ a udáva sa v centimetroch (aj v mm)

ochranne puzdro, nesp. brána

koene puzdro, ktore chrní fotografick prístroj pred prachom a mechanickým poškodením. Z puzdra kufríkovho tvaru prístroj pred snímkom vyberáme, ale pohotovostne puzdro uomnuje fotografovanie už po odklopen prtklopky objektívu a hadka

optick prieadov hadk

prieadov hadk podobn rmekovmu, v ktorom je rámček nahraden rozptylnou šošovkou, prípadne muška je nahraden spojnou šošovkou (poznáme Galileov a Newtonov)

osvitomer = expozímetr

prístroj zaloen na optickom, chemickom alebo elektrickom princípe, ktorým merame alebo odhadujeme intenzitu osvetlenia fotografovanej skutočnosti. Najpresnejší je elektricky osvitomer

panoramatick hlavica statívu

hlavica statívu, ktor uomnuje pohyb prípevnenho fotografického prístroja okolo zvislej i vodorovnej osi

paralaxa

dierencia medzi optickou osou fotografického prístroja a optickou osou hadka. Tieto osi sa nekryj, ale ležia rovnobežne v istej vzdialenosti od seba. To znamená, že výrez skutočnosti zachytenej snímacím objektívom sa nekryje s výrezom vidnm v hadku

pica

zsuvny otvor na upevnenie diaľkomeru, vodováhy, bleskovho zariadena i iných pomocok

pentagn

pboky strechovy hranol ako suas hadka jednookkej zrkadlovky, ktor premieta obraz stranove aj vkove správne

periskopicky objektív

fotograficky objektív pozostávajúci z dvoch rovnakých meniskovch šošoviek obrátených proti sebe dutmi plochami

polarizačné filtre

filtre, ktoré odstraňujú polarizované lúče svetla (odrazené lúče, zrkadlenie, lesky atď.) nevítané na snímkach

predstavná šošovka, nespr. nastavná šošovka

šošovka kladná, spojná (prozar) a záporná, rozptylná (distar), ktorá sa zakladá na objektiv dvojoke zrkadlovky alebo sklopného fotografického prístroja a mení jeho ohniskovú (zaostrovaciu) vzdialenosť. Prozar umožňuje fotografovať aj na bližšie vzdialenosti, než pripúšťa objektiv. Distar robí objektiv širokouhlejšim. Optická sila predstavných šošoviek sa udáva v dioptriách (D)

prieťahový hľadáčik

hľadáčik, ktorým pozorujeme fotografovaný predmet priamo (na rozdiel od hľadáčikov zrkadloviek a pod., kde pozorujeme objekt nepriamo). Poznáme prieťahové hľadáčiky rámcové a optické

prítláčná dosťička

plechová dosťička umiestená vo vnútri na zadnej stene fotografického prístroja, ktorá prítláča film na osvitovú plochu, aby bol v žiadúcej rovine

protiodrazová vrstva = antireflexná vrstva (T vrstva, AR vrstva, V vrstva) tenká vrstvička látky určitej hrúbky a indexu lomu na povrchu šošoviek objektívu; máva farbu ružovkastú až fialovú, ktorá okrem odstraňovania reflexov o 30 až 35% zvyšuje aj nepriamo svetelnosť objektívu. Nanáša sa chemicky vo vákuu a označuje sa obyčajne červeným T, V

rámčekový hľadáčik = ikonometer

hľadáčik známy predovšetkým z platňových prístrojov. Fotografovaný objekt pozorujeme cez mušku — priezor a drôtený rámček

samospúšť

mechanické zariadenie založené na princípe hodinového strojčeka, obyčajne zamontované priamo do uzávierky, ktoré spustí uzávierku až po odstupe 5—12 sekúnd

sklopný fotografický prístroj

fotografický prístroj, pri ktorom treba pred fotografovaním odklopiť prednú stenu, aby sa objektiv postavil do základnej polohy. Zaostrovanie sa nastavuje na stupnici vzdialeností bez možnosti kontroly

sinečná clona

nástavec (tubus) lievikovitého tvaru vo vnútri čierne matno natretý, ktorý zabráňuje prístupu škodlivých lúčov z okolia mimo zorného uhla objektívu fotografického prístroja. Vylučuje reflexy, ktoré vznikajú na plochách šošoviek objektívu a škodia fotografickému obrazu

spriahnutý diaľkometer

diaľkometer technicky spojený priamo s objektivom. Jeho posunom zaostříme (nariadíme) súčasne aj objektiv

spúšť

zariadenie (páčka, gombík) na uvedenie uzávierky do činnosti statívu

kovový alebo drevený trojnohý podstavec, na ktorý pripieňujeme fotografický prístroj pri dlhších osvitoch fotografovania. Hlavica statívu býva pevná alebo otočná

statívová matica

otvor so závitom na upevnenie fotografického prístroja na statív, niekedy aj na bleskové zariadenie. Závit býva normalizovaný (metrický) alebo tzv. anglický

stupnica clón

stupnica clonových čísel, v ktorej každé nasledujúce číslo je V2 krát (1,41 krát) väčšie než predchádzajúce. Používajú sa dve stupnice: v staršej (nemeckej) je základom V10 — 3,2 a poradie čísel je 1,1, 1,6, 2,2, 3,2, 4,5, 6,3, 9, 12, 18, 25; v novej (medzinárodnej) je základom 1 a poradie je 1, 1,4, 2, 2,8 4, 5,6, 8, 11, 16, 22, 32

stupnica expozícií

stupnica čísel osvitov, v ktorej každé nasledujúce väčšie číslo značí polovicu dĺžku osvitu predchádzajúceho čísla. Najobvyklejšie poradie čísel je: 1, 2, 5, 10, 25, 50, 100, 250, 500. Číslo značí menovateľa zlomku sekundy, ktorého čitateľ je vždy 1 (napr. 1/2 sek., 1/200 sek.)

svetelnosť

miera optickej sily fotografického objektívu, ktorá udáva množstvo svetla prechádzajúceho objektivom. Udáva sa pomerom priemeru šošovky k ohniskovej vzdialenosti objektívu (napr. 1:3,5)

svetlá komora = kresliaca komora

optické zariadenie podobné hľadáčikovej komore dvojoke zrkadlovky, ktoré umožňuje vidieť pozorovaný predmet na matnici, prípadne ho aj odkresliť

širokouhlý objektiv

objektiv s kratšou ohniskovou vzdialenosťou a širším obrazovým uhlom ako objektiv normálnej ohniskovej vzdialenosti

škrabance

mechanické porušenie povrchu optických súčiastok tvaru čiar

šošovka

teleso z prieľadného materiálu (zväčša skla) obmedzené dvoma guľovitými plochami a založené na princípe lomu svetla. Šošovky sú spojná a rozptylné. Z nich je zostavený fotografický objektiv

štandarda

predná stena fotografického prístroja, na ktorej je umiestený objektiv

štrbinová (žaluziová) uzávierka

uzávierka v podobe malej nepriesvitnej dvojitej rolety z gumovaného

čierneho plátenka (zriedka i z kovových súčiastok), ktorá má regulovateľný rovnobežný otvor — štrbinu — a prebieha tesne pred filmom

T — (Time), (Zeit)

označenie nariadenia uzávierky, pri ktorom sa uzávierka prvým stlačením otvorí a druhým stlačením zasa zatvorí. Používa sa pri dlhých expozíciách

tabuľka hĺbky ostrosti

tabuľka, ktorá udáva v prehľade najbližšiu a najvzdialenejšiu hranicu hĺbky ostrosti pri volenej clone a nastavenej vzdialenosti. Pre objektív jednotlivých ohniskových vzdialeností sú vyrábané osobitné tabuľky

teleobjektív

objektív, ktorý má oproti normálnemu objektívu dlhšiu ohniskovú vzdialenosť a menší obrazový uhol. Skladá sa z prednej spojnej (obrátenej k predmetu) a zadnej rozptyľnej (obrátenej k citlivému negatívemu materiálu) sústavy šošoviek. Teleobjektív umožňuje fotografovanie vzdialených predmetov a neprístupných objektov

teleso fotografického prístroja

chassis fotografického prístroja, ktoré nesie jeho technické zariadenia (hlavné časti: štandarda s objektívom a hľadáčik a ostatné časti, napr. gombíky na presúvanie filmu, vzpery, diaľkomer atď.)

Tessar

značka štvoršoškového objektívu typu triplet nemeckej výroby firmy Zeiss

tmelené achromáty

dvojica tmelených šošoviek, pri ktorých je odstránená sférická a chromatická chyba

triplety

najviac používané optické sústavy fotografických objektívov. Rozomávanie jednoduché a achromatizované triplety

uzávierka

mechanické zariadenie, ktoré reguluje dĺžku pôsobenia svetelných lúčov premietnutého obrazu cez objektív fotografického prístroja na citlivú vrstvu filmu. Poznáme uzávierky centrálné, štrbinové, lamelové a pod.

výmenná optika

odnímateľné objektívy rôznych ohniskových vzdialeností prispôsobené istému typu fotografického prístroja

výmenný hľadáčik

odnímateľný hľadáčik na prístrojoch s výmennou optikou

vysokosvetelný objektív

objektív, ktorý má svetelnosť až 1:1,5. Hlavným úsilím pri jeho výrobe je obmedziť zrkadlenie a vedľajšie svetlo, čo predpokladá väčší počet korigujúcich prostriedkov. Vysokosvetelný objektív umožňuje fo-

tografovanie za menej priaznivých svetelných podmienok (interiéry a pod.)

zaistenie proti dvojitému osvetleniu

mechanizmus, ktorý zabráňuje stlačeniu spúšte, pokiaľ neboli film posunutý na jeho ďalšiu neosvetlenú časť. Zväčša súvisí s počítadlom snímok

zmäkčovacia šošovka (Duto)

špeciálna šošovka, ktorá zmäkčuje ostrosť kresby objektívu. Je to plan-paralelné sklo s vybrúsenými žľabkami tvaru kruhov, hviezdčiek a pod. Používa sa pri fotografovaní portrétov a pri snímkach proti svetlu

zorné pole objektívu

obraz vymedzený okrajovými lúčmi objektívu; udáva sa zorným uhlom

zorný uhol objektívu

uhol, ktorý zvierajú okrajové lúče svetelného kužeľa prechádzajúce objektívom

zrkadlovka

fotografický prístroj, v ktorom hodnotíme výrez a ostrosť obrazu cez pevné alebo sklopné zrkadlo. Pevné zrkadlo má dvojčoká (tzv. nepravá) zrkadlovka, zrkadlo je tu súčasťou hľadáčkovej komory. Nepravé jednooké zrkadlovke slúži ten istý objektív aj na kontrolu aj na fotografovanie

Subkomisia pre fotografickú terminológiu

Z FRANCÚZSKO-SLOVENSKEJ RÁDIOTECHNICKEJ A TELEVÍZNEJ TERMINOLÓGIE

(Pokračovanie)

déphasage

déphasage en arrière

déphasage en avant

déphasage caractéristique

déphasage conjugué

déphasage sur images

déphasage itératif

déphasage linéaire

désaccord

descente blinde

déséquilibre

détail

détecteur vidéo

déviation

1. fázový rozdiel, 2. fázový posuv

fázový oneskorenie

fázový predstih

miera posuvu (stručne: posuv)

(komplexne) združený posuv

obrazový posuv

retážový posuv

merný posuv

rozladenie

tienený zvod

nerovnováha

détail

obrazový detektor

vychýľovanie

déviati on électromagnétique
 déviati on électrostatique
 déviati on hor'izontale
 déviati on verticale
 diaphonie
 diaphonie inintelligible
 d'aphonie intelligible
 diaphragme
 différentiateur
 diffraction
 dimensions de l'image
 dipôle
 direction d'exploration
 d'spersi on
 dispositif d'exploration
 disque de couleurs
 disque d'exploration
 disque d'exploration à lentilles
 disque de Nipkow
 dissectionneur
 distorsion
 distorsion d'affaiblissement
 distorsion d'amplitude
 distorsion „en coussin“
 distorsion harmonique
 distorsion d'intermodulation
 distorsion de non-linéarité
 distorsion de phase

distorsion „en tonneau“
 distorsion trapézoïdale
 diviseur de fréquence
 duplexeur
 durée du trainage lumineux
 écart diaphonique
 écart entre signal et bruit
 écho
 éclairage
 écran
 écran fluorescent
 écran lumineux
 écran de vision
 effacement horizontal

elektromagnetické vychyľovanie
 elektrostati cké vychyľovanie
 vodorovné vychyľovanie
 zvislé vychyľovanie
 presluch
 nezrozumiteľný presluch
 zrozumiteľný presluch
 1. clonka, 2. membrána
 derivačný obvod
 ohyb (napr. lúča)
 rozmery obrazu
 1. dvojpól, 2. dipól
 smer rozkladu
 rozptyl
 rozkladové zariadenie
 farebný kotúč
 rozkladový kotúč
 šošovkový rozkladový kotúč
 Nipkowov kotúč
 disektor
 skreslenie
 skreslenie tlmenia
 amplitúdové skreslenie
 poduškovité skreslenie
 harmonické skreslenie
 intermodulačné skreslenie
 nelineárne skreslenie
 1. fázové skreslenie, 2. skreslenie oneskorením
 súdkovité skreslenie
 l'chobežníkovité skreslenie
 delič kmitočtu
 anténový združovač
 doba dosvitu
 odstup presluchu
 odstup hluku
 ozvena
 1. osvetlenie, 2. osvetľovanie
 1. tienidlo, 2. tienenie, 3. ozvučníca
 fluorescenčné tienidlo
 luminescenčné tienidlo
 tienidlo obrazovky
 riadkové zatemnenie

effacement vertical
 effet de flottement
 effet de fluctuation
 effet de grenaille
 effet onduloire
 effet de peau
 effet pelliculaire
 égaliseur
 égaliseur en dérivation
 égaliseur en série
 électrode accélératrice
 électrode de concentration
 électrode de correction
 électrode de décélération
 électrode de déflexion
 électrode de déviation
 élément photoélectrique
 élément de quadrillage
 émetteur d'images
 émetteur du son
 émetteur de télévision
 émission de niveau de la composante continue
 émission secondaire
 émission de télévision
 émissi on à une bande partiellement supprimée
 enroulement
 entrefer
 entrelacement
 entrelacement à points d'image
 entrelacement progressif
 équilibre
 étage final de vidéo fréquence
 étage d'introduction de la composante continue
 évanouissement
 excitation
 explorateur du film
 exploration
 exploration par cadre
 exploration intercalaire
 exploration électrique

snímkové zatemnenie
 chvenie obrazu
 blikanie obrazov
 výstrelový šum
 chvenie obrazu
 povrchový zjav
 povrchový zjav
 vyrovnávač
 paralelný vyrovnávač
 sériový vyrovnávač
 zrýchľovacia elektróda
 zaostracia elektróda
 korekčná elektróda
 brzďaca elektróda
 vychyľovacia elektróda
 vychyľovacia elektróda
 fotónka
 obrazový bod
 obrazový vysielateľ
 zvukový vysielateľ
 televízny vysielateľ
 prenos jednosmernej zložky
 sekundárna emisia
 televízne vysielanie
 prenos s čiastočne potlačeným postranným pásmom
 vlnutie
 vzduchová medzera
 prekladané riadkovanie
 bodové prekladanie
 postupne prekladané riadkovanie
 vyvažovač
 výstupný obrazový zosilňovač
 1. zavádzač jednosmernej zložky, 2. obnovovač jednosmernej zložky
 únik
 1. budenie, 2. osvit
 televízny snímač filmu
 1. snímanie, 2. rozklad
 snímkový rozklad
 rozklad prekladaným riadkovaním
 elektronický rozklad

exploration indirecte
exploration par ligne
exploration par lignes continues
exploration mécanique
exploration par spirales
exploration par spot mobile
exploration à vitesse variable

exposant d'affaiblissement
exposant d'affaiblissement
caractéristique
exposant conjugué de transfert

exposant itératif de propagation
exposant de propagation
exposant de transfert (sur images)
facteur d'affaiblissement
caractéristique
facteur d'affaiblissement sur images
facteur d'affaiblissement itératif
facteur d'amortissement
facteur d'amplification
facteur de déphasage
caractéristique
facteur de déphasage sur images
facteur de déphasage itératif
facteur de propagation

facteur de transfert
facteur de transmission

faisceau d'électrons
faisceau explorateur
faisceau lumineux explorateur
fiche
fidélité
fil émaille
fil guipé
filament
filtre
filtre en échelle
filtre à élimination de bande
filtre d'onde électrique

rozklad pohyblivým lúčom
radkový rozklad
postupné riadkovanie
mechanický rozklad
špirálový rozklad
rozklad pohyblivým lúčom
rozklad s premennou rýchlosťou
(lúča)

mera tmenia (stručne: tmenie)
mera tmenia (stručne: tmenie)

(komplexne) združená mera
prenosu
refazová mera prenosu
mera prenosu
obrazová mera prenosu
činiteľ tmenia

obrazový činiteľ tmenia
refazový činiteľ tmenia
činiteľ tmenia
činiteľ zosilnenia
činiteľ posuvu

obrazový činiteľ posuvu
refazový činiteľ posuvu
1. činiteľ prenosu, 2. refazový činiteľ prenosu
obrazový činiteľ prenosu
činiteľ priestupu, priestupnosť
svetla

elektrónový lúč
1. snímací lúč, 2. rozkladový lúč
rozkladový svetelný lúč
zástrčka
vernosť, (reprodukcie)
emailový drôt
opradený drôt
žeravice vlákno
filter
priečkový článok
pásmová zádrž
filter

filtre passe-bande
filtre passe-bas
filtre passe-haut
filtre à résonance
finesse de l'image
focalisation
focalisation électrostatique
focalisation magnétique
force électromotrice
psophométrie
force du son
format de l'image
foyer
fréquence
fréquence d'analyse
fréquence audible
fréquence de cadre
fréquence de champ
fréquence de coupure

pásmový priepust
dolný priepust
horný priepust
rezonančný filter
rozišovací schopnosť
zaostrovanie
elektrostatické zaostrovanie
magnetické zaostrovanie
psfometrická elektromotorická sila

hlasitosť
pomer strán obrazu
ohnisko
kmitočet
polsnímkový kmitočet
počutelný kmitočet
snímkový kmitočet

1. polsnímkový kmitočet, 2. kmitočet
častkových snímkov
medzný kmitočet

(Pokračovanie)

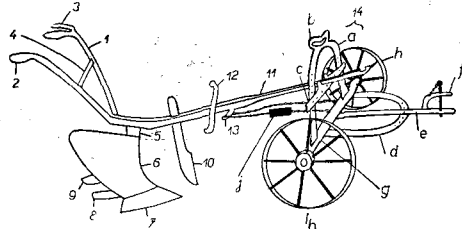
DISKUSIA

NÁZVOSLOVIE PLUHU A JEHO ČASTÍ

Názvoslovie častí pluhu bolo v slovenskej odbornej poľnohospodárskej literatúre nejednotné, neustálené. Najviac kolísania bolo pri dvojiciach *rad-lica* — *lemeš* a potom pri názve *čerieta*. V slovenských slovníkoch sú nepresné definície, prípadne preklady častí pluhu a významy niektorých slov sa uvádzajú tiež nepresne. Napr. pri slove *čerieta* Tvrď v Slovenskom frazeologickom slovníku uvádza ako význam „lemeš“. Slovenské slovníky neuvádzajú ani polovicu názvov jednotlivých častí pluhu. Výnimku v tomto ohľade tvorí Bernolákov Slovár, ktorý má asi pätnásť slov označujúcich častí pluhu.

Pokusíme sa tu poukázať na výrazové bohatstvo slovenských nárečí ako na zdroj, z ktorého môže čerpať spisovná reč, najmä pokiaľ ide o poľnohospodársku terminológiu. Uvádzané termíny sú priame nárečové zápisy zo všetkých hlavných slovenských dialektov. Okrem priamych nárečových záznamov sa uvádzajú výpisky z nárečových monografií a slovníkov. Najviac nárečových výpiskov je z diela Pavla Socháňa *Starobylé zvyky slovenských roľníkov*. Uvádzajú sa pod značkou Soch. K nárečovým výrazom sa uvádzajú príslušné ekvivalenty české, ruské, poľské, nemecké a maďarské, výnimčne latinské. Postupujeme podľa označenia na pripojenom obrázku.

1. *Prienohi, pluhovice, kľače, ručki, rúčky, rukoväte, nohi, plužné nohi, parohi, kubrnáde*; Soch.: *krivice*. V slovníkoch sa uvádza iba slovo *kľač*, ale Bernolák má aj *kriv'ca, prínoha, plužní roh, plužina*; *kľač* označuje ako české slovo. Kmeť (Kmeť Hospodár na Slovensku, Turč. Sv. Martin 1875) používa slovo *pluhovice*, v doterajšej odbornej literatúre sa vyskytujú termíny *rukoväte, kľače a držadlá*. Najvhodnejším slovom pre termín by bolo *prienohy* (slovo sa používa v nitrianskych nárečiach, v strednom a dolnom Považí, v Liptove a Turci „nohi“) a ako synonymum by sa mohlo ponechať *pluhovice* (používa sa v Gemeri a v Novohrade). Čes. *kleče, téhle, tihle*, rus. *rukojatka*, poľ. *czepiggi, klek*, nem. *Sterze, Pflugsterze, Pfluggriffe*, maď. *ekeszaru, eketalp, szantalp*, lat. *stipa, bura, buris*.

2. *Rukoväte, rukovätki, rukovätkie, rukovädla, rúčky, hefti*, rus. *rukca*, poľ. *uchwyt, rekoješć*, nem. *Handgriff*. Za termín navrhujeme *rukoväte*.

3. *Klzdalo, operadlo, očko, ochranná vlačka nohi, záchrana, ochrana, chrátnik, odrážki*. Súčiastka chráni rukoväť pluhu, keď ide pluh naprázdno. Pluh leží a kľže sa práve po tejto súčiastke po zemi. Najvhodnejší názov by bol *klzdalo*.

4. *Rospínec, rospenka, plužná rustinka, držadlo, prienoh, prut*; v odbornej literatúre sa vyskytuje *prút medzi kľače*. Za termín by sa hodil *plužný rázpínok* (máme rázpínok aj na voze).

5. *Stip'ca, stípca, stupica, slubica, stupica, stupka, hlava, rám, tiatina*. Kmeť používa slovo *stip'ca*, v novej odbornej literatúre sa uvádza *stípk*. Čes. *slupice, čluba*, rus. *stojka*, nem. *Pflugsäule, Pflugbrust, Griessäule*. Za termín navrhujeme slovo *stípica*. Používa sa v rôznych hláskoslovných odmenách na západnom a východnom Slovensku.

6. *Odvaičnica, deska (doska, daska, deska, deška), ukladacia doska, blacha, odhrňovacia blacha, krielo na pluhu, krídlo, krídla*; Soch.: *odháňka, nožica*. U Kmeti i v novej odbornej literatúre je *odhrňovačka*. Za termín by sa hodilo slovo *odvalnica*. Vyskytuje sa sice iba v kysuckom nárečí, ale je vhodne tvorené. Vystihuje funkciu súčiastky, ktorá odvaluje zem, a má o-

ru i v krásnej literatúre. Slovo *odvalnica* zaviedol do spisovnej reči Jilemnický v románe *Pole neorané*. Čes. *odhrňovačka, odháňka, hrňáčka, deska, rozhon*, rus. *otval, pol. odkladnica*, nem. *Streichblech, Streichblatt, Streichbrett, Pflugstürze, Pflugbrett, Riester*, maď. *kormánydeszka, kormánylemez*.

7. *Lemeš (lemeš, ľameš), železo, spodné železo, plužné železo, noš, nuoš, plužní nuoš, radlica, natklad*; Soch.: *orné železo*. Slovníky uvádzajú *lemeš i radlica*, kým Bernolák slovo *radlice* považuje za české a ako správne uvádza *orné železo*. Kmeť používa *lemeš* a v novej odbornej literatúre sa vyskytuje *rad'ca i lemeš*. V beletrii nájdeme slovo *radlica* u Jilemnického. Čes. *radlice, krídlo, list, nůž, plech, ostří, náhradník*, rus. *lemech, сошник*, poľ. *lemiesz, naróg, сошник*, nem. *Schar, Pflugschar, Pflugeisen*, maď. *ekevas, szántóvas, lemezvas*, lat. *vomer*. V slovenčine navrhujeme zaviesť ako termín slovo *lemeš*. Používajú ho na celom strednom a východnom Slovensku, má oporu v staršej slovenskej odbornej literatúre. Slovo *radlica* sa používa v úzkom priestore najzápadnejších slovenských nárečí. Termín *rad'ca* používať ako synonymum.

8. *Plaz (plas, plast, plasc), plazák, pata (páta, peta), veľká peta, patka, páčica, strela, ľavá strela, podošva, veľká podošva*; Soch.: *hlava, čertadlo*. Kmeť používa *plaz*, v odbornej literatúre sa vyskytuje *plaz i páčka*. V niektorých odborných dielach sa *plaz a páčka* rozlišuje, *páčka* sa uvádza ako cast plazu. V slovníkoch nájdeme *plaz a plužná hlava*. V nárečiach je najrozšírenejšie *plaz*. Navrhujeme ho za termín. Čes. *plaz, zplaz, patka, náhlaví*, rus. *podošva pluga*, poľ. *pioz*, nem. *Sohle, Pflugsohle, Pflughaut*, maď. *ekesű, eketalp*, lat. *dentale, dentalia*.

9. Táto súčiastka sa používa len v niektorých častiach Slovenska. Volajú ju: *malá peta (páta), pravá strela, malá podošva*, na rozdiel od názvov *veľká peta, ľavá strela, veľká podošva*, ktorými menujú predchádzajúcu súčiastku.

10. *Čeriesto, čeristo, čeristo, čeristo, čerasto, čerasto, čeraduo, krojduo, noš, nuoš, predné železo, krui*. V slovníkoch je *čeristo (črieslo) i krojduo*; Bernolák okrem toho uvádza *plužní zub, plužné železo a čeresto; krojduo a lemeš* považuje za synonymá. Kmeť používa *čeristo*, v novej odbornej literatúre sa zaviedlo *krájdalo*. Čes. *krojduo, krájdlo, čertadlo*, rus. *rezec, plužnik*, poľ. *krój, trzostó, trzusto, susło*, nem. *Sech, Messersech, Pflugsch, Pflugsäge*, maď. *csoroszlya, eke része, lat. culter aratri*. V slovenčine je najpoužívanejšie *čeristo* (v stredoslovenských i východných nárečiach, v počízi u Hviezdoslava ako *črieslo*, u Kmeti a i.), preto ho navrhujeme za termín.

11. *Hriadel (hrádel, hírdel, hrádzel, grundžel, v literatúre i v slovníkoch hriadel*, Čes. *hříděl, pluž'sko, plužístě, patro*, rus. *grjaděl, poľ. grządział, nem. Grindel, Grendel, Pfluggrindel, Pflugbaum, Pflugbalcken*, maď. *ekegerendély, henger, gerendélyhez*. V nárečiach i v spisovnej reči je pri označení tejto súčiastky jednotu.

12. *Kriš, řahadlo, rebra, svorník, krídla, šibeňice, kľubak, kurek*. Za termín by bolo vhodné *krídla alebo križ*.

13. Hák, háček.

14. Kolieska, kolečka, pluznie kolieska, plúzné kolečka, pluzne kolieska, kolca, pluzné kolca, kolča, kolčata, kolčeta, taliga, talička, pluzná taliga, telieška, telieška, teliešky, teliešky, podbitie. Čes. kolečka, pluzňata, rus. та́чка, передок плуга, pol. koleśnica, przodek, nem. Vorgestell, Pflugkarre, Karre (n). Za spisovné by sa hodilo pomenovanie *pluzné koliesko*.

Okrem vymenovaných častí sa používa *styk*, ktorým sa čisti odvalníca, a *vlačúhy*, na ktorých sa táhajú pluh po ceste.

Styk má v nárečiach pomenovania: *stik, stík, otka, vistruhovadlo* (Soch). Kmeť uvádza *styk* a *škrtie*, v slovníkoch je *styk* i *otka*, v beletrii sa vyskytujú obidve. Spisovatelia zo západného Slovenska (Bajza, Podjavorinská, Tatarka) používajú *otka*, zo stredného Slovenska *styk*. Čes. *otka, botka, potka*, pol. *kozica, styk, skywa, kozelica*, nem. *Reute, Pflugreute, Pflugsteche*, maď. *osztóke*, lat. *ralla, rallum*.

Pre vlačúhy sú v nárečiach názvy: *vlačúha, zolačúhi, drevené vlačke, zulače, zulački, vlaki, vučki, vlačúški* (Soch). Kmeť používa *vlače*, Kukučín *zolačuha*. Čes. *vlačíhy, vlače, sulaky, smyk*, nem. *Pflugschleppe, Pflugschleife*.

Na novších pluhoch je *predplúžok*. V nárečiach niet preň osobitného pomenovania. Kmeť používa názvy: *lúpaci lemešik, lúpacia radlička*. Čes. *řední radlička, loupací radlička, loupáček*, rus. *предплужник*, pol. *przedplużek*, nem. *Vorschäler, Vorschneider*.

Pre predné časti pluhu (stĺpca, odvalníca, plaz, lemeš) sa v odbornej literatúre používa spoločný názov *pluzné těleso*, čes. *plužní těleso, zhlaví*, rus. *корпус плуга*, pol. *korpus pluga*, nem. *Pflugkörper*.

Hriadeľ na viaclemešových pluhoch v odbornej literatúre menujú *plužný rám*, rus. *рама плуга*, nem. *Pflugrahmen*.

Súčastky pluzných koliesok (uvádzame iba nárečové názvy):

a) *šiberica, šiberička, šiberički, koruna, korunka, telieškovi oblúk, rám, prihlavek, korík, káčer*.

b) *Paholok, pohúnek, opratník, oko, očko pre oprati*.

c) *Vankúš, vankúšik, hlavnička, šiberice, korunda, srce, poduška, huzev, klatka, oska, sedlo*.

d) *Šnički, snice, podbitie, previerka, preveračka, šiberice, kolečkovi oblúk, hák, klúč, kerovník, pôtka, liška, uhorka, venček*.

e) *Ojce, ojko, ojčeko, dišlik, orličko, fiahlo, tahák, potiažok, kolečkova náprajka, klúč, klúčik, škrtie, bičik, škarcadua* (na drevenom pluhu).

f) *Kluka, hák*.

g) *Oska, oška, os*.

h) *Nadbrázdové koliesko* (menšie), *brázdové koliesko* (väčšie).

j) *Zámok, klatka, buršla*.

Na oranie na kravách sa používa osobitné oje, ktoré sa nazývajú: *fa-zadlo, fažalo, ojco, ojčeko, dišlik, štvorník* (pre druhý pár volov alebo kráv).

Pri kolieskach za spisovné navrhujeme: a) *koruna*, b) *očko*, c) *hlavnička*, d) *venček* (*sníčky*), e) *ojce*, f) *nadbrázdové koliesko*, *brázdové koliesko*, g) *os*, j) *zámok*.

Pre pluh je v prevažnej väčšine slovenských nárečí názov *pluh* (*púh*). Na niektorých dedinách v Spiši sa pluhu hovorí *rijak*. Pluhy sa rozlišujú podľa materiálu, z akého sú zhotovené, a podľa použitia. V nárečiach sú tieto názvy pluhov: *drevenák* (drevený), *zeleznák* (železný), *rádlo* (na sadenie zemliakov v Turci), *plúžek, oborávací plúžek, oborávak* (na oborávanie) a *šintár* (na pletie).

V slovenských nárečiach, ako vidieť, je bohatá a pestrá terminológia pluhu a jeho častí. Každá súčiastka má svoje pomenovanie. Jednotlivé nárečia majú odlišné názvy pre rôzne časti pluhu. Niektoré súčiastky majú rovnaký názov na celom území Slovenska, prípadne na jeho veľkej časti.

U slovenských spisovateľov sa vyskytujú slová značiace špeciálnejšie časti pluhu iba výnimočne. Spisovatelia si vyberajú slová z toho nárečia, z akého prostredia píšú.

Množstvo ľudových výrazov pre pluhové súčiastky ostalo pre beletriu, slovníky, ale najmä pre odbornú literatúru nevyužitú.

Konštantín Palkovič

ZPRÁVY

Ján Horecký, *Základy slovenskej terminológie*. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1956, str. 146, Kčs 9,—.

Radi a so záujmom sme siáhli po tejto publikácii, lebo terminologické otázky sú v súčasnej dobe veľmi živé a treba, aby jazykovední pracovníci sa nimi vážnejšie ako dosiaľ zaoberali a riešili ich tiež v celej ich šírke a význame.

Autor si rozvrhol látku celkom primerane do štyroch ucelených kapitol. Knižka sa začína úvodom, v ktorom autor správne odôvodňuje, že teória terminológie patrí do odboru jazykovedy, do náuky o pomenovaní.

V kapitole I sa Horecký zaoberá vývojom slovenského názvoslovia od štúrovského obdobia až po súčasnú dobu. Zachycuje hlavné tendencie a dokladá ich ukážkami, z ktorých vysvitá, že slovenská terminológia 'bola v každom období zámerne vytváraná a vyrastala z domácich prostriedkov — či už jazyka spisovného alebo ľudového — a tiež čiastočne pod vplyvom češtiny, ktorú ako najbližší slovanský jazyk Slováci vždy dobre poznali. Značný rozvoj slovenskej terminológie po rozpadnutí Rakúsko-Uhorska operala sa tiež o spoluprácu s českými odborníkmi, čo sa prejavilo najmä pri vypracovávaní českej a slovenskej technickej terminológie v dvoch zväzkoch elektrotechnického slovníka a v štyroch zväzkoch strojníckeho slovníka nemecko-česko-slovenského. V prvých rokoch samostatného Československa však dochádzalo k rôznym nedopatreniam, chybám a omylom pri prekla-

daní českých učebnic do slovenčiny. České termíny boli v mnohých prípadoch mechanicky poslovenčované (napr. *tasomnica* miesto *pásonnica*). Ako doklad, ako sa vyvíjali pomery v neskorších rokoch, uvádza Horecký činnosť Učenej spoločnosti Šafárikovej, ktorá si vypracovala teoretické zásady pre usťaľovanie slovenskej terminológie. Tieto zásady sa však uplatnili len sčastky pri vypracovávaní anatomického názvoslovía, nestali sa základom pre ďalšiu prácu na slovenskom odbornom názvosloví. Naopak, práve vtedy sťuácia vrcholi puristickými tendenciami.

Obdobie po roku 1945 až do doby prítomnej zaznamenáva Horecký len stručne, hoci práve tu mohol pre informáciu nezastvatených čitateľov poďat podrobnejší rozbor sťuácie. Autor mal venovať viac miesta najmä obdobiu od roku 1950, keď začalo činnosť terminologické oddelenie Ústavu slovenského jazyka SAV. Táto činnosť podstatne urýchlila rozvoj slovenskej terminológie takmer vo všetkých odboroch a prispela tak ku kultúrnemu rozvoju Slovenska. Okrem závažnej organizačnej práce je tu bohatá činnosť publikačná a vôbec sa tu venuje premyslená starostlivosť vytváraníu, usťaľovaníu a normalizovaníu rôznych odvetví slovenského odborného názvoslovía. Avšak dôležité je, že toto pôsobenie slovenských terminológov, ktoré ôo do závažnosti a hodnoty v mnohom pripomína jungmannovské obdobie vo vývoji českej terminológie, je v súhlase s celkovým vývojom spisovného slovenského jazyka, odpovedá jeho zákonitostiam, neporušuje slovenčínú násilnými zásahmi, ale ju len rozvíja. Z hľadiska štátneho, politického i jazykového je iste prospešné, že starostlivosť o samostatný rozvoj slovenskej terminológie sa vystriňhala všetkého purizmu, ktorý ešte kďe-tu doznieval na Slovensku po roku 1945 a ktorý by bol iste na škodu celkovému rastu slovenčiny. Tímito pripomienkami by bolo bývalo dobre doplniť posledné dva odseky I. kapitoly na str. 34.

V kapitole II, ktorá je najobsiahlejšia z celej publikácie a tvorí jej jadro, Horecký sa zamyšľa nad termínom a snaží sa vystíňhnuť jeho vlastnosti. Vychádza z českých lingvistických štúdií, najmä zo statí B. Havránka, cituje i Rezníkova, Vinokura a iných sovietskych jazykovedcov, rozoberá ich názory a dochádza na mnohých miestach k vlastnému chápaníu terminológie, či už ide o otázku významovej príznačnosti, systémosti, usťaľenosti a presnosti termínov alebo o nosnosť termínov. Aj otázku ľudovosti v terminológii a otázku vzťahu slovenských termínov k českým, ako aj poslanie medzinárodnosti v terminológii vykladá celkom novým a presvedčivým spôsobom. Pomerom českej a slovenskej terminológie sa Horecký zaoberá veľmi zodpovedne; z jeho rozboru vidieť, že túto otázku detailne ovláda, a preto jeho závery sú vstíňhne.

Tretia kapitola obsahuje prehľadný výklad o jazykovej štruktúre termínov. Horecký tu postupuje od neodvoďených slov k odvodeným, potom prechádza k zloženinám a k združeným pomenovaniam a rozborom jednotlivých pomenúvacích typov dochádza k názoru, že pri tvorení termínov

sa celkom uplatňujú všetky typy bežné i ináč v slovenčine; niektoré z nich sú: však pre terminológiu dôležitejšie a nadobúďajú vlastný význam.

Štvrtá kapitola, písaná len pre úplnosť, načrtáva vzťah odborných výrazov k spisovnému jazyku. Horecký tu píše o používaní termínov v novínach a umeleckých dielach prozaických i veršovaných. Tieto state sú zaujímavé, ale potrebovali by systematické spracovanie na bohatšom materiáli, ôo nie je možné len podľa niekoľkých náhodilých ukážok; to ostatné aj sám autor pripomína.

Aj v I., II. a III. kapitole bolo by treba niektoré časti rozvíeť, pripadne prehľíť. Tak pri výklade o vývoji slovenského názvoslovía od doby štúrovej až po zrušenie Matce sa autor opiera o materiál, ktorý len čiastočne podáva skutočný stav vtedajšej doby. Z návrhových súpisov termínov sa nedá bezpečne poznať, ani odhadnúť, aké termíny sa vtedy používali a ako sa názvoslovie vyvíjalo. Bolo by treba študovať najprv odborné texty, z nich excerptiou získavať termíny a podľa toho potom vysťopovať vývoj terminológie. To, pravda, nemôže vykonať pre všetky odbory jednotlivec a nedá sa to zvládnuť v krátkej dobe. Ostatne autor sám prpomína, že pre dôkladné štúdium tejto otázky by boli potrebné „osobitné monografie, v ktorých by sa brali do úvahy ak nie všetky, nuž aspoň žšieľšie literárne práce zo skúmaného odboru“. Zatiaľ by však bolo sťačilo aspoň niekoľko ukážkových prieskumov. Dúfajme, že sa k tomu autor vráti.

K citovaníu českých príkladov v I. kapitole na str. 27 by sme radi pripomenulí, že výrazy *pojenník* (= akumulátor), *vynáťkovat*, *onáťkovat* (= vykolikovať) sú umelé, v češtině vôbec nepoužívané. Takých neuvážaných a vcelku zbytočných návrhov je v oboch technických slovnikoch nemecko-česko-slovenských ešte viac, niektoré sú až bizarné. Preto sa nemôžno o ne opierať pri porovnávaní češtiny so slovenčinou.

V kapitole II bolo by treba v statí o usťaľenosti termínov vylôžiť, ôo treba rozumieť usťaľenosťu termínov, a zamysľieť sa nad normalizačiou terminológie. V tej istej kapitole na str. 38, 39 nesúhlasí autor s názorom českých jazykovedcov, že presný význam termínov je daný definiciou, konvenciou alebo kodifikáciou. Domníeva sa, že podľa tohto názoru by bolo možné použiť ktorékoľvek slovo na označenie ľubovoľného pojmu. Tak to však českí jazykovedci iste nemysleli. V skutočnosti ide o to, že určité slovo sa pre potreby terminologickej spresní definiciou, konvenciou alebo kodifikáciou. Napr. slovu *vánok* meteorológovia prisudzujú, že označuje vektor vanúci rýchlosťou 1½ až 3½ m za sekundu. Vánok však zostáva vánkom a ani odborníci by ním nemohli označovať niečo celkom iné.

Na str. 64 autor uvádza botanické názvy s predponou *pa-*, napr. *paľasťan*, *pajazmín*, a zároveň poznamenáva, že pri vacslovných názvoch takéto tvorenie nie je možné, napr. od názvu *červený smrek*. Avšak teoreticky je predsa možné utvoriť *červený pasmrek*.

V kapitole III, ktorá je ináč veľmi obsažná, by bolo možné rozšíriť a. stať (odvodené slová ako termíny) výpočtom a rozborom ešte ďalších prípon a predpon, ktoré sú dôležité pre termínológiu.

Posledné stránky knihy obsahujú pomerne bohatý súpis literatúry a prameňov. Chýba tu upozornenie na Prantlovu štúdiu *Pravidla a zásady zoologickej a paleontologickej nomenklatury* (vydanej Nakladateľstvom ČSAV 1953).

Horeckého kniha o termínológii je vcelku prehľadná, ale by jej iste prospel register. Ten by umožnil, aby sa čitateľ po preštudovaní celej knihy mohol znovu vracat k jej jednotlivým časťiam, najmä vtedy, ak sa potrebuje rýchle orientovať napr. len o niektorých termínoch alebo o typoch termínov alebo o názvoslovi niektorého odboru.

Horeckého *Základy slovenskej termínológie* sú prvou knihou o teórii slovenskej termínológie. Autor tu zhromaždil veľký materiál, ktorý si dobre premyslel a pri ktorého spracovaní sa oprel o slovenské, české, sovietske, nemecké a iné pramene. Jednotlivé tézy objasňuje prístupným spôsobom a dokladá živým materiálom. Sú to príklady z rôznych vedných i praktických odborov, ktoré robia výklady dobre zrozumiteľnými. K zrozumiteľnosti prispieva i jasný sloh, dobre volené výrazy a plynulosť výkladu pri nadväzovaní jednotlivých myšlienok.

Horeckého publikácia o termínológii je dielo dôležité nielen pre slovenských, ale aj pre českých bádateľov a bude mať iste ohlas i mimo našej republiky, najmä v susednej cudzine.

Karel Sochor

A. P. Terentiev, A. N. Kost, A. M. Cukerman, V. M. Potapov, *Nomenklatura organických sojedinenij*, Izd. Akademii nauk SSSR, Moskva 1955.

Kolektívna práca štyroch sovietskych autorov má tri časti. V prvej sa podáva kritický prehľad terajšieho stavu nomenklatury organických zlúčenín, v druhej sa predkladá návrh na systematickú nomenklaturu týchto zlúčenín, kým v tretej časti sa podáva jednak preklad ženevskej a liegeských zásad, jednak stručný text nového návrhu.

Práca na nových, presnejších medzinárodných zásadách je aj pre samu chémiu nevyhľadnivo dôležitá, lebo napriek niekoľkým medzinárodným konvenciám niet ešte jednoty v nomenklature organických zlúčenín. Ukazujú to autori tejto práce. Pre tú istú zlúčeninu možno nájsť vo svetovej literatúre niekoľko názvov, napr. *cyklohexadién-(1,5)-yl-benzén*, *2-fenyl-cyklohexadién-(1,3)*, *2-fenyl-1,3-cyklohexadién*, *2-fenyl-cyklohexa-1,3-dién*, *1-fenyl-2,6-cyklohexadién*, *3,4-dihydro-difenylyl*. Podobných príkladov sa uvádza v knihe viackrát. Okrem týchto rozdielov sa však jednoty organickej nomenklatury, ako pripomínajú autori, narušuje aj tým,

že sa v názvoch zlúčenín jednotlivých odvetví organickej chémie (steroidy, karotínoidy atď.) nezachovávajú jednotné zásady.

Sovietski autori, pravda, nevytvárajú úplne novú nomenklaturu, ale budujú ďalej na základe ženevských zásad a praxe svetoznámej príručky Beilsteins Handbuch der organischen Chemie. Riadia sa pritom týmito zásadami (porov. úvod, str. 4–5):

1. Vedeckú terminológiu nemožno oddeľovať od rozvoja teoretických predstáv v danom odbore.

2. Vedecká terminológia sa vždy snaží podčiarknuť zhodnosť alebo odlišnosť vecí, javov alebo pojmov, s ktorými pracuje, t. j. snaží sa odrážať klasifikáciu prijímanú v danom odvetví vedy.

3. Početnosť a rozličnosť organických zlúčenín vyžadujú jednoduché pravidlá, pomocou ktorých by bolo možné pre každú organickú zlúčeninu zostrojiť systematický názov a podľa názvu aj vzorec. To znamená, že každému vzorcu má zodpovedať jeden názov, a naopak.

4. Systematické názvy organických zlúčenín majú zachycovať vedeckú klasifikáciu zlúčenín; v súčasnosti je to klasifikácia založená na butlerovskej teórii chemickej štruktúry.

5. Nomenklatura organických zlúčenín má byť založená na všeobecných zásadách, ani jedno špeciálne pravidlo nesmie byť v rozpore s predchádzajúcimi pravidlami.

6. Názvy sa majú tvoriť v zhode so zákonmi daného jazyka.

V návrhu vlastných zásad systematickej nomenklatury sa zdôrazňuje (251), že základom sú názvy uhľovodíkov alebo heterocyklických jadier a že všetky substituenty sa dedia na funkčné a nefunkčné, pričom prvé sa označujú príponami, druhé predponami. Pre miesto týchto prípon a predpon platia presné pravidlá. Aby sa zaistila jednoznačnosť názvov, pracuje sa s pojmom priority (staršinstva) radikálov i substituentov.

Podrobnejšiemu rozboru by túto publikáciu mali podrobiť odborníci v organickej chémii. Z hľadiska jazykovedy treba vyzdvihnúť predovšetkým snahu autorov o presné a jednoznačné názvy, ako aj zásadu tvorby názvov podľa jazykových zákonov. Podľa našej mienky by táto práca, najmä návrh všeobecných pravidiel, mohla byť smerodajná aj pri ustáľovaní nomenklatury organických zlúčenín v slovenčine.

Ján Horecký

UZNESENIE Z PORADY O ČESKOM A SLOVENSKOM ODBORNOM NÁZVOSLOVÍ

Na spoločnej porade českých a slovenských pracovníkov termínologických oddelení Ústavu pre jazyk český ČSAV a Ústavu slovenského jazyka SAV, konanej v dňoch 28. a 29. 6. 1956 v Prahe a otvorenej akademikom

B. Havránkom, sa konštatovalo, že je potrebné aj naďalej skúmať i jazykovú problematiku terminológie v spojení s celou lexikológiou, sústavne študovať otázky produktívnych a neproduktívnych slovtvorných typov v súčasnom jazyku a ich využitie pre potreby odborného pomenovania.

Referáty predniesli českí i slovenskí pracovníci. Dr. Ján Horecký skúmal otázky, ktoré slová zo slovné zásoby treba považovať za termíny, Jarošlav Kuchař a dr. Ferdinand Buffa hovorili o tvorení slov a pomenovaní a o produktivnosti pomenúvacích typov v terminológii. Dôležitý referát dr. Miroslava Roudného o československej vzájomnosti v terminológii vzbudil živú diskusiu a ujasnil vzťahy medzi novovznikajúcim odborným názvoslovím na Slovensku a v českých zemiach. Dr. Karel Sochor sa zaoberal predpokladmi ustáľovania a normalizácie názvov a Viera Dujčíková hovorila o ich definovaní.

Účastníci porady konštatovali, že praktická pomoc jazykovedcov pri prepracovaní a ustáľovaní najrôznejších vedných i technických odborov je dnes veľmi rozsiahla, a to najmä na Slovensku. Napriek tomu však v niektorých dôležitých odboroch pri novovznikajúcich termínoch je situácia neuspokojivá. V češtine i slovenčine sa tento stav zvlášť nepriaznivo odráža v dôležitom odbore jadrovej fyziky, ktorému by mali odborníci zároveň s jazykovedcami venovať pozornosť. Posudzovala sa aj otázka slovenských vojenských odborných názvov, lebo spísaná slovenčina si doteraz túto terminológiu pre dnešné potreby nevytvorila. V diskusii sa konštatovalo, že potreba jednotného vyjadrovania a jednotnej povelovej techniky v ozbrojených silách nemôže byť prekážkou vypracovania a ustálenia vojenského názvoslovia v spisovnej slovenčine, pretože sa termíny používajú mimo oblasti vlastného odboru v celom národnom jazyku (napr. v beletrii, tlači a pod.). Doterajší stav, že v spisovných slovenských prejavoch supľujú názvy české, je v rozpore s vývojom slovenského národného jazyka a vôbec s kultúrnym vývojom slovenského národa.

Účastníci porady ďalej konštatovali, že starostlivosť o ustáľovanie a normalizáciu odborného názvoslovia, ktorá je sústredená v Ústave slovenského jazyka SAV v Bratislave, v podstate zodpovedá zákonitostiam vývoja slovenského jazyka v súčasnej dobe, ako aj potrebám kultúrneho rozvoja slovenského národa z hľadiska štátnopolitického. Ako na českej, tak aj na slovenskej strane sa usiluje o to, aby sa čeština a slovenčina zbytočne nerozhádzali v odborných názvoch a aby sa pri rešpektovaní osobitostí oboch jazykov, týkajúcej sa najmä základného jazykového fondu, ako aj systému hláskoslovného a slovtvorného, dosiahla podstatná zhoda v spôsobe a type pomenovaní medzi oboma jazykmi.

Bude potrebné i ďalej udržiavať pravidelný styk oboch terminologických oddelení, zachovávať spoločný postup pri normalizácii názvoslovia, vymenovať si skúsenosti a objašňovať hľadiská v terminologických otázkach.

D. Rapant

SLOVENSKÉ POVSTANIE ROKU 1848—49. III, 1

V tomto zväzku známeho diela univ. prof. D. Rapanta o slovenskom povstaní sú našej verejnosti podrobne osvetlené udalosti na Slovensku od viedenskej októbrovej revolúcie 1848 do mája nasledujúceho roku. Prof. Rapant sústreďuje sa tu jednak na udalosti vojenského rázu, najmä na tzv. zimnú výpravu slovenských dobrovoľníkov na strane viadnych vojsk, jednak rozoberá návrhy na riešenie národnostnej otázky na Slovensku zo strany predstaviteľov dvora, maďarských konzervatívcov i vodcov slovenského národného hnutia. Týmto sa však podstata tohto zväzku nevyčerpáva. Sú v ňom aj cenné údaje o hospodárskych a sociálnych pomeroch na Slovensku v tomto období.

SAV, Bratislava 1956, strán 504,
cena viaz. Kčs 52,80.

SBORNÍK PRÁC VIII. CHIRURGICKÉHO DŇA KOSTLIVÉHO

Chirurgické dni Kostlivého sú v Bratislave usporadúvané každoročne od roku 1947, aby uctili pamiatku univ. prof. MUDr. Stanislava Kostlivého, zakladateľa slovenskej chirurgie.

Hlavnou témou VIII. chirurgického dňa boli ochorenia žilových ciest. V sborníku sú uverejnené úvodné slová, v ktorých sa hovorí o potrebe spolupráce rozličných odborníkov v otázkach ochorenia žilových ciest. V ďalších referátoch sa preberajú niektoré otázky chirurgickej anatómie krvného zásobenia žilových ciest a pečene, laboratórne štúdium vnútorného prostredia pri chirurgických ochoreniach žilových

ciest, röntgenové vyšetřovanie žilových ciest a žilníka biligrafomom a ochorenia žilových ciest z hľadiska internej medicíny. Ďalej sa referáty zaoberali diagnostickým významom časovaného cievkovania dvanástnika, diferenciálnou diagnostikou žltacky, dietetikou a balneoterapiou žilových ciest nádorovým ochorením žilových ciest a kongenitálnou malformáciou žilových ciest. V sborníku sú uverejnené poznámky k fyziológii a patológii žilových ciest, poznámky k röntgenovej diagnostike žilníka a žilových ciest a poznámky k funkčným, zápalovým a litiatickým ochoreniam žilových ciest. Nakoniec sa preberá kongenitálna atrežia ezofágu, hepatogastrická derivácia pri vysokej malignej obštrukcii žilových ciest a dva prípady torzie žilníka.

SAV, Bratislava 1956, strán 178,
cena viaz. Kčs 21,60.

B. K. Rippa

K HISTÓRII MEDICÍNY NA SLOVENSKU

Práca pozostáva zo stručného informatívneho prehľadu histórie medicíny na Slovensku od najstarších čias až po založenie Univerzity Komenského r. 1919, keď sa začína obdobie súčasnej histórie medicíny a jej opravdivý rozvoj. Samostatná stat. doložená dokladovými fotokópiami, je venovaná staršej slovenskej medicínskej spisbe charakteru osvetového, jej najvýznamnejším knižným dokladom.

Napokon autor pripojil abecedný biografický a bibliografický appendix lekárov a zdravotníckych pracovníkov, ktorí boli rodom, pôvodcom zo Slovenska, pôsobili na Slovensku alebo sa svojimi prácami dotýkali Slovenska.

SAV, Bratislava 1956, strán 200,
cena viaz. Kčs 25,80.